

УЗНАЎЛЕННЕ НЯМЕЦКІМІ АКУПАЦЫЙНЫМІ ЎЛАДАМІ ДЗЕЙНАСЦІ МІНСКАГА АКРУГОВАГА СУДА (1918 г.)

І.Г. Гушчынскі,
г. Мінск

Пасля прыходу да ўлады балышавікі прыступілі да ліквідацыі судовых устаноў, у тым ліку на тэрыторыі Беларусі. Не стаў выключэннем і Мінскі акруговы суд. 17 снежня 1917 г. у яго будынку на Саборнай плошчы (там знаходзіліся рэгістрацыйнае і адміністрацыйнае аддзяленні) з'явіліся прадстаўнікі 4-га і 5-га ўчасткаў Рэвалюцыйнага трыбунала па г. Мінску, салдаты Ігнацьеў і Гусеў з пастановай Камісарыята Заходняй вобласці ад 15 снежня 1917 г. «неадкладна ачысціць памяшканне». У выпадку адмовы яны пагражалі судовым чыноўнікам выкарыстаць сілу. Таварыш старшыні суда Я.Я. Шындлер, а таксама іншыя прысутныя, пачалі пратэставаць. Яны заяўлялі аб тым, што гэта прывядзе да спынення выканання судом сваіх функцый, негатыўна адаб'ецца на інтарэсах насельніцтва і ўвогуле незаконна. Урэшце рэшт прадстаўнікі Рэвалюцыйнага трыбунала сілай занялі памяшканне [1, л. 11–11 адв.]. Мінскі акруговы суд фактычна быў вымушаны спыніць сваю дзейнасць. Прыкладна ў гэты час (канец 1917 – пачатак 1918 г.) балышавікамі на падкантрольнай ім тэрыторыі былі ліквідаваны ўсе органы ранейшай судовай сістэмы, за выключэннем натарыяльных устаноў якія працягвалі функцыянаваць і зімой 1917–1918 гг., прынамсі ў г. Мінску [2, л. 60–61]. Функцыі правасудзя ў краі перайшлі да Рэвалюцыйных трыбуналаў, а таксама адміністрацыйных органаў створаных балышавікамі.

Тым часам са снежня 1917 г. у Брэст-Літоўску праходзілі мірныя перамовы паміж Савецкай Расіяй і Германіяй. У лютым яны зайшлі ў тупік. Савецкая дэлегацыя на чале з Л. Троцкім адмовілася прымаць прапанаваныя немцамі ўмовы міру і пакінула Брэст-Літоўск. Нямецкія войскі пачалі наступленне, у выніку чаго ў лютым-сакавіку 1918 г. імі была занятая большая частка тэрыторыі Беларусі, на якой быў усталяваны акупацыйны рэжым. У адпаведнасці з умовамі мірнага дагавора ад 3 сакавіка 1918 г. беларускія землі на ўсход ад лініі Двінск – Свянцаны – Ліда –

Пружаны — Брэст-Літоўск, за выключэннем раёнаў Палесся, прызнаных Германіяй за Украінай, лічыліся часова акупаванымі і пераходзілі пад кіраванне 10-й нямецкай арміі на чале з генералам Эрыхам фон Фалькенгайнам. Уся паўната ўлады на месцах апынулася ў руках немцаў (каменданта, граданачальніка, начальніка павета). У той жа час тут узнаўлялася праца ўстаноў, якія існавалі да захопу ўлады бальшавікамі. Немцы мелі вострую патрэбу ў дапаможным мясцовым апарате, які б звязваў іх з насельніцтвам, ваража настроеным і адгароджаным моўным бар'ерам [3, с. 47–48]. Гэта датычыла і судовых органаў, якія павінны былі забяспечваць падтрыманне грамадскага парадку і спакою.

13 сакавіка 1918 г. нямецкія ўлады Мінска паведамілі «былому старшыні рускага акруговага суда» Я.Я. Шындлеру (насамрэч ён з'яўляўся былым таварышам старшыні Мінскага акруговага суда) аб тым, што дазваляецца ўзнаўленне дзейнасці суда ў займаемых раней памяшканнях [2, л. 6]. Аднак 15 сакавіка было ўдакладнена, што дзеля гэтага вызваляўся толькі першы паверх будынка суда (на Саборнай плошчы), за выключэннем кухні, а астатнія памяшканні пакуль заставаліся заняты «нямецкімі вайсковымі атрадамі» [2, л. 1–2]. Я.Я. Шындлеру прадпісвалася ўступіць у зносіны з дараднікам вайсковага імперскага суда Мінскай камендатуры адносна вырашэння пытанняў уладкавання суда [2, л. 6].

Трэба адзначыць, што ліквідацыя бальшавікамі былой судовай сістэмы краю адбылося ў перыяд яе перабудовы: ішоў працэс рэалізацыі пастановаў Часовага ўрада ад 4 і 30 мая 1917 г. [4, с. 224; 5, с. 527]. У адпаведнасці з імі скасоўваліся валасныя суды, пасады павятовых членаў акруговага суда, гарадскіх і часовых (фактычна выконвалі тыя ж функцыі, што ўчастковыя земскія начальнікі да Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.) суддзяў. У той жа час зноў уводзіўся выбарны міравы суд, а таксама адміністрацыйныя суды, якія павінны былі разглядаць спрэчкі паміж органамі дзяржаўнай улады і мясцовага самакіравання ці грамадскімі аб'яднаннямі. Прычым у розных мясцовасцях краю правядзенне дадзеных пераўтварэнняў знаходзілася да канца восені 1917 г. на розных этапах. Гэта ставіла перад акупацыйнымі ўладамі пытанне, у якім выглядзе ўзнаўляць дзейнасць судовых устаноў.

27 красавіка 1918 г. германскі акруговы начальнік Пільц паведаміў Я.Я. Шындлеру, што «да канчатковага ўрэгулявання

судовых устаноў» для разгляду спраў па малаважных злачынствах часова ўводзіцца наступная сістэма судаўладкавання: у якасці першай інстанцыі павінны былі дзейнічаць прызначаемыя гарадскія і павятовыя суддзі (хутчэй за ўсё меліся на ўвазе павятовыя члены акруговага суда і часовыя суддзі); другой (апеляцыйнай) — з'езды гарадскіх і часовых суддзяў; трэцяй (касацыйнай) — губернская прысутнасць. Дадзеныя ўстановы павінны былі функцыянаваць на падставе «дзейсных у Мінскай губерні рускіх законах да выдання закона ад 4 мая 1917 г.». Фактычна аднаўлялася сістэма мясцовага суда, адпаведная Палажэнню аб земскіх участковых начальніках ад 12 ліпеня 1889 г., за выключэннем валасных судов, увядзенне якіх не планавалася. Пільцы патрабаваў неадкладна рэалізаваць гэта, дзеля чаго выказаў гатоўнасць павялічыць каштарыс выдаткаў акруговага суда [2, л. 32—32 адв.]. 29 красавіка 1918 г. дадзенае распараджэнне было заслухана на Агульным сходзе адзіяленняў Мінскага акруговага суда. На ім гаварылася аб цяжасцях рэалізацыі згаданага прадпісання. Так, у Барысаўскім і Ігуменскім паветах да гэтага часу ўжо былі выбраны і прыступілі да выканання сваіх абавязкаў міравыя суддзі (у адпаведнасці з законам 4 мая 1917 г.). У выпадку ўвядзення, напрыклад, у г. Мінску і павеце гарадскіх і павятовых суддзяў — на тэрыторыі адной акругі дзейнічалі б два розных тыпа судов (выбарныя і прызначаемыя ад ўрада), прычым з рознай кампетэнцыяй. Акрамя таго, было заўважана, што судовое заканадаўства да ўвядзення закона ад 4 мая 1917 г. прадугледжвала існаванне саслоўных валасных судов, увядзенне якіх у грамадска-палітычных умовах таго часу «было б даволі складана» [2, л. 33—34 адв.]. На ўсё гэта Мінскім акруговым судом звярталася ўвага нямецкіх улад. Аднак дадзенае пастанавленне было пакінута ў сіле і з 1 мая 1918 г. у г. Мінску і павеце пачалі дзейнічаць прызначаныя акруговым судом гарадскія суддзі, павятовыя члены акруговага суда і часовыя суддзі [2, л. 38]. У іншых паветах Мінскага акруговага суда гэта так і не адбылося. Што датычыць валасных судов, то, па меркаванні нямецкіх улад, вострай неабходнасці ў іх адкрыцці не было, а калі патрэбна, дробныя сялянскія справы маглі накіроўвацца ў мясцовыя вайсковыя камендатуры [2, л. 45 адв.].

26 чэрвеня 1918 г. камандуючы 10-й нямецкай арміяй Эрых фон Фалькенгайн падпісаў пастанову «Аб аднаўленні мясцовага

судаводства ў вобласці 10 арміі» [6, л. 20]. У адпаведнасці з ёй тэрыторыя, якая паводле Брэсцкага міру лічылася часова акупаванай, утварала асобную судовую акругу з цэнтрам у Мінску. Адзначым, што скасоўваўся як самастойная ўстанова Магілёўскі акруговы суд, які пераўтвараўся ў пастаяннае аддзяленне Мінскага акруговага суда. Дробныя крымінальныя і грамадзянскія справы, паводле вышэйзгаданай пастановы, былі падсудны міравым суддзям, а тыя, што выходзілі па-за межы іх кампетэнцыі — Мінскаму акруговаму суду. Прычым гэта не датычыла злачынстваў, якія неслі ў сабе шкоду «ваенным інтарэсам Германіі» [6, л. 16], бо яны перадаваліся нямецкім ваенным судам. Мясцовым судовым органам не падпарадкоўваліся асобы, якія карысталіся правам экстерытарыяльнасці згодна з міжнародным правам, асабліва, як падкрэслівалася ў пастанове, прадстаўнікі нямецкіх акупацыйных войск. Акрамя таго, у іх юрысдыкцыю не ўваходзілі патрабаванні да нямецкай казны, а таксама саюзных Германіі дзяржаў. Пры гэтым германскія падданыя маглі звяртацца ў мясцовыя судовыя органы за абаронай сваіх правоў, прычым рашэнні, якія наносілі ім шкоду, павінны былі адмяняцца. Апеляцыйнай інстанцыяй для міравых суддзяў з'яўляліся з'езды міравых суддзяў, якія павінны былі быць у кожным павеце. Прыгаворы Мінскага акруговага суда маглі быць абскарджаны ў Апеляцыйнай камеры акруговага суда. Агульнай касацыйнай інстанцыяй з'яўлялася Касацыйная камера акруговага суда. Суддзі, якія прымалі ўдзел у пасяджэннях ніжэйшай інстанцыі, выключаліся з вышэйшай па дадзенай справе.

За мясцовымі судамі ажыццяўляла нагляд ваенная акупацыйная ўлада. Галоўнакамандуючаму 10 арміяй належала права памілавання. Больш таго, ён меў права адмяняць любыя прыгаворы, якія, на яго думку, з'яўляліся небяспечнымі для інтарэсаў Германскай імперыі і яе саюзнікаў. Усе папярэднія заканадаўчыя акты, якія супярэчылі дадзенай пастанове, страчвалі сваю сілу. Аднак аб тэрмінах адкрыцця судаў пакуль нічога не гаварылася.

12 ліпеня 1918 г. нямецкімі акупацыйнымі ўладамі была выдана пастанова, у якой вызначалася структура Мінскага акруговага суда, а таксама яго асабовы склад. Акруговы суд складаўся з крымінальнага, грамадзянскага (адначасова выконвала функцыі рэгістрацыйнага), апеляцыйнага і касацыйнага аддзяленняў.

Камісар-старшынёй суда быў прызначаны Я.Я. Шындлер. Акрамя таго, у адзначанай пастанове пералічваліся асобы, якія павінны былі заняць пасады камісар-таварышаў старшыні суда, членаў суда, старшых натарыусаў (у Мінску і Магілёве), пракурора, таварышаў пракурора, судовых следчых. У выпадку адмовы кагосьці з пералічаных у пастанове чыноўнікаў заняць адпаведную пасаду, суд павінен быў неадкладна паведаміць аб гэтым галоўнакамандуючаму 10-й арміяй з прапановамі іншых кандыдатур. Пры гэтым тэрміны, на якія прызначаліся згаданыя чыны, не акрэсліваліся [7, л. 1–3].

Пераўтвораны на падставе пастановы камандавання 10-й нямецкай арміі Мінскі акруговы суд пачаў функцыянаваць са жніўня 1918 г. [8, л. 40; 6, л. 27]. На 9 жніўня 1918 г. яму былі падуладны: Мінскі, Барысаўскі, Ігуменскі, Слуцкі, Бабруйскі, Наваградскі паветы Мінскай губерні; Ашмянскі і Вілейскі – Віленскай; Слоні́мскі – Гродзенскай; Аршанскі, Магілёўскі, Быхаўскі, Рагачоўскі – Магілёўскай; Сенненскі – Віцебскай. Апошнія пяць з пералічаных паведаў адносіліся да пастаяннага аддзялення Мінскага акруговага суда ў Магілёве [6, л. 25].

У адпаведнасці з распараджэннем Э. фон Фалькенгайна ад 5 ліпеня 1918 г. выдаткі на кіраванне краем і на яго ўстановы (у тым ліку судовыя) пакрываліся за кошт спагнання ўсіх дзяржаўных і земскіх збораў, пошлін, нядоімак і г. д., якія існавалі тут на момант усталявання ўлады большавікоў [6, л. 27].

Такім чынам, нямецкія ўлады надавалі значную ўвагу функцыянаванню на захопленай тэрыторыі сістэмы цывільнага правасуддзя. У працы судовых устаноў па прававым рэгуляванні канфліктаў, якія ўзнікалі ў асяродку мясцовага насельніцтва, яны бачылі інструмент умацавання акупацыйнага рэжыму, бо гэта адпавядала ўмовам падтрымання ў краі грамадскага парадку і спакою.

Літаратура і крыніцы

1. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 522. Переписка с председателем Минского окружного суда, губернским комиссаром и др. 1917 г.
2. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. Спр. 504. Распоряжения немецких оккупационных властей и переписка с ними о судебных установлениях на оккупированной территории 1918 г.

3. Трацяк, С.А. Брэсцкі мір і грамадска-палітычныя працэсы ў Беларусі: лістапад 1917 – студзень 1919 г. / С.А. Трацяк. – Мінск: Беларус. навука, 2009. – 208 с.
4. Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Вып. 1: 27 февраля – 5 мая 1917 г. / Сост. Отд-нием Свода Законов Гос. Канцелярии. – Петроград: Государственная канцелярия, 1917. – VI, 2, 555 с.
5. Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Вып. 1: 5 мая – 24 июля 1917 г. – Ч. 1. – Отд. I-VIII / Сост. Упр-нием Кодификационной частью. – Петроград: Государственная канцелярия, 1918. – VII, 799 с.
6. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 407. Распоряжения немецких оккупационных властей о восстановлении местного судопроизводства, взимании пошлин, налогов, сборов, отсрочке платежей по векселям и чекам и др. 1918 г.
7. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 1418. Постановления и распоряжения главнокомандования 10 оккупационной немецкой армии о восстановлении деятельности Минского окружного суда и др. 1918–1919 гг.
8. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 508. Дело об упразднении немецкими оккупационными властями Могилевского окружного суда и открытии взамен его в Могилеве отделения Минского окружного суда 1918 г.